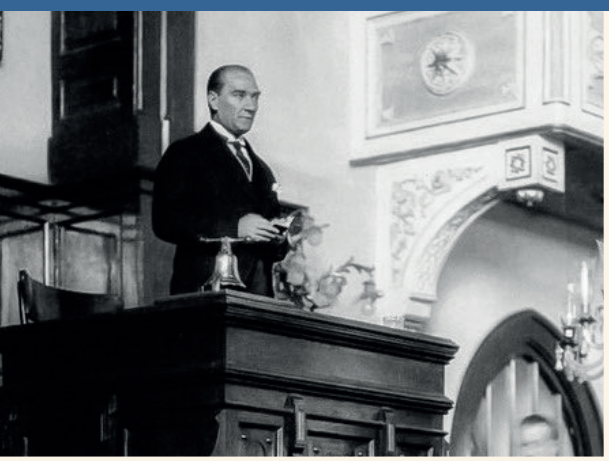
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

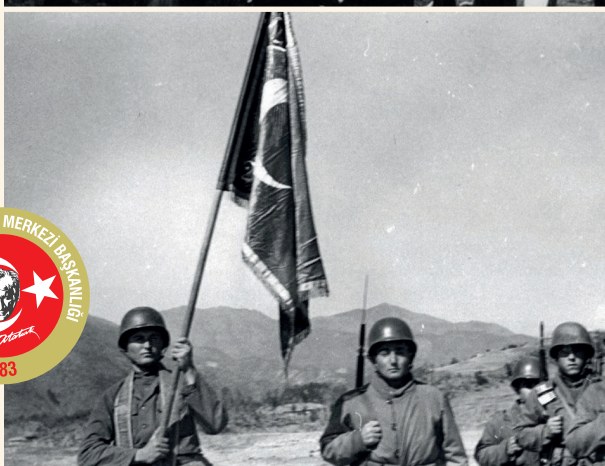
YENİ TÜRKİYE: TÜRKİYE CUMHURİYETİ

2

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI
1983

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ-II

Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti

KİTAP EDİTÖR KURULU

Neşe Özden ♦ Mehmet Temel ♦ Yasemin Doğaner ♦ Zehra Aslan
Mustafa Sıtkı Bilgin ♦ Ömer Osman Umar ♦ Abdullah İlgazi
Halil Bal ♦ Mehmet Hacisalihoğlu ♦ Ali Satan ♦ Nurten Çetin
Hatice Güzel Mumyakmaz

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Ankara ♦ 2023

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 548

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II
Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti

Editörler
Neşe Özden ♦ Mehmet Temel ♦ Yasemin Doğaner ♦ Zehra Aslan
Mustafa Sıtkı Bilgin ♦ Ömer Osman Umar ♦ Abdullah İlgazi ♦ Halil Bal
Mehmet Hacisalihoğlu ♦ Ali Satan ♦ Nurten Çetin ♦ Hatice Güzel Mumyakmaz

İnceleyiciler
Ali Satan ♦ Mehmet Temel

Proje Yayın Koordinatörü
Selcan Koçaslan ♦ Aynur Yavuz Akengin

1. Baskı: Ankara 2023
Takım ISBN 978-975-17-5694-7
ISBN 978-975-17-5696-1

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Selen Kuyucu

Atatürk Araştırma Merkezi
Genel Ağ: atam.gov.tr
E-Mağaza Genel Ağ: emagaza-atam.ayk.gov.tr

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRLER VE BÖLÜM YAZARLARI XXIII

KISALTMALAR XXVI

TAKDİM 1

ÖN SÖZ 3

I. KISIM

ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938)

1. CUMHURİYETİN KURUCUSU ATATÜRK 9

1.1. Ailesi ve Öğrenim Yılları 9

1.2. Askerî Görevleri 11

1.3. Millî Mücadele Dönemi'ndeki Faaliyetleri 16

1.4. Devlet Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 23

2. ATATÜRK DÖNEMİ'NDE DEVLETLER 28

2.1. Avrupa Devletlerinde Rejim ve Sistemler (1923-1938, Seçili Ülke Örnekleri) 28

2.1.1. Liberal Yönetim Örnekleri (Fransa, Çekoslovakya, Polonya) 35

2.1.2. Yol Ayrımı: Macaristan ve Avusturya 45

2.1.3. Parlamentarizmden Örnekler (İngiltere, Belçika, İtalya) 51

2.1.4. İberik Yarımadası Ülkeleri (İspanya, Portekiz) 64

2.1.5. Almanya ve Nazizm 73

2.1.6. Baltık ve Nordik/İskandinav Ülkeleri 77
2.1.7. Farklı İki Model: İsviçre, Sovyet Rusya 81
2.1.8. Doğu Avrupa ve Balkanlar 85
2.2. Kapitalizmin Ekonomisi: Büyük Devletler 104
2.2.1. İlk On Yıl: 1920'ler 105
2.2.2. İkinci On Yıl: 1930'lar 109
3. CUMHURİYETİN İLANI VE İÇ SİYASİ GELİŞMELER 117
3.1. Cumhuriyetin İlanından Önce 117
3.1.1. Birinci Mecliste Muhalefet ve Meclisin Yenilenmesi (1920-1923) 117
3.1.1.1. Birinci Meclis İçinde Muhalefet 117
3.1.1.2. Seçim Kararı ve Meclisin Yenilenmesi 124
3.1.2. Müdafaa-i Hukuktan Halk Fırkasına (1918-1923) 127
3.1.2.1. Birinci Müdafaa-i Hukuk Dönemi (30 Ekim 1918-23 Nisan 1920) 127
3.1.2.2. İkinci Müdafaa-i Hukuk Dönemi (23 Nisan 1920-11 Eylül 1923) 133
3.1.3. Cumhuriyet Rejimine Geçiş: Ankara'nın Başkent Olması (13 Ekim 1923) 134
3.2. Cumhuriyetin İlanı ve 1920'li Yıllar (1923-1929) 137
3.2.1. Cumhuriyetin İlan Edilmesi (29 Ekim 1923) 137
3.2.2. Türk Siyasi Hayatında 150'likler 143
3.2.3. Hilafetin Kaldırılması ve 3 Mart 1924 Tarihli Diğer Kanunlar . 148
3.2.3.1. Evkaf Umum Müdürlüğünün Kurulması 158
3.2.3.1.1. Şeriye ve Evkaf Vekaleti 161

3.2.3.1.2. Evkaf Umum Müdürlüğünün Kurulması ve Sonrasındaki Gelişmeler....163

3.2.3.2. Diyanet İşleri Başkanlığının Kurulması....170

3.2.3.2.1. Atatürk Dönemi'nde Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkındaki Yasal Düzenlemeler....178

3.2.3.2.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkındaki Diğer Kanunlar.... 184

3.2.4. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (20 Nisan 1924) 186

3.2.5. Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Çok Partili Siyasal Yaşam Denemesi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası....191

3.2.6. Şeyh Sait İsyanı ve Takrir-i Sükun Dönemi 195

3.2.6.1. Şeyh Sait İsyanı 195

3.2.6.2. Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de Suikast Girişimi 200

3.2.6.3. Takrir-i Sükun Dönemi'ndeki Diğer Gelişmeler (1925-1929) 202

3.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos-17 Kasım 1930)..... 204

3.3.1. Fırkanın Kuruluşu Öncesinde Ülkede Genel Durum 204

3.3.2. Fırkanın Kuruluşu.... 205

3.3.3. Fırkanın Faaliyetleri ve Kapatılması.... 209

3.4. Menemen Olayı (1930)....217

3.4.1. Menemen Olayının Gelişimi....217

3.4.2. Örfi İdarenin İlanı ve İnkılabı Koruma Kanunu'nun İlanı..... 223

3.4.3. Suçluların Divan-ı Harpte Yargılanmaları.... 225

3.5. Halk Fırkasının Kuruluşu ve Tek Parti Yönetiminin Oluşumu..... 230

3.6. Türk Ocakları (25 Mart 1912-10 Nisan 1931) 239

3.6.1. Türk Ocaklarının Kuruluşu.... 239

3.6.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Ocaklarının Faaliyetleri 241
3.6.3. Türk Ocaklarının Kapatılması 246
3.7. Kadro Hareketi 251
3.7.1. Kadro Dergisinin Kuruluşu ve Amacı 251
3.7.2. Fikir ve Önerileri 253
3.7.3. Kadro Dergisinin Kapatılması 258
4. DÖNEMİN İKTİSADİ GELİŞMELERİ 261
4.1. Öncü Girişim: Türkiye İktisat Kongresi (Şubat-Mart 1923) ve Dokuz Umde (Nisan 1923) 261
4.1.1. Kongre Öncesi Gelişmeler 261
4.1.2. Kongrenin Toplanması ve Alınan Kararlar 263
4.1.3. Kongre Kararlarının Etkileri 270
4.1.4. Dokuz Umde 273
4.2. Atatürk Dönemi İktisat Politikaları 276
4.2.1. Cumhuriyet ve Finansal Darboğaz 277
4.2.2. Denk Bütçe, Hazinenin Birliği ve Mali Reformlar 280
4.2.3. Sanayi Toplumu Özlemi 286
4.2.4. 1930'lu Yıllarda Dünya Buhranı ve Finansal Yapı 288
4.2.5. Geçiş Evresi ve Mali Yapı 290
4.3. Sanayi, Bankacılık ve Tarımda Gelişmeler 293
4.3.1. Teşvik-i Sanayi Kanunu 293
4.3.2. Bankaların Kurulması 297
4.3.3. Topraklandırma Kanunu ve Zirai Krediler 304
4.4. Devletçilik ve Planlı Sanayileşme 309
4.4.1. Devletçilik Düşüncesi 309

4.4.2. 1929 Büyük Buhran Sonrası Devletçiliğe Geçiş Süreci: Yeni Yaklaşımlar 310

4.4.3. Atatürk ve İktisadi Devletçilik Politikaları 312

4.4.4. Devletçilik Uygulamaları ve Planlı Sanayileşmeye Geçiş 322

5. HUKUK ALANINDA YAPILAN İNKILAPLAR 328

5.1. Millî Mücadele Dönemi ve Lozan 328

5.2. Tadil-i Kavanin Komisyonları (1923) 334

5.3. Adliye Vekaleti 337

5.4. Tadil-i Kavanin Komisyonları (1924) 340

5.5. İsviçre Medeni Kanunu'nun Benimsenmesi 343

5.6. Kabotaj Kanunu 350

5.6.1. Yeni Ülkü: Millî İktisat ve Millî Denizcilik 350

5.6.2. Kabotajdan Önce 354

5.6.3. Kabotaj Yasası 361

5.7. Mülki İdari Teşkilatındaki Değişiklik ve Düzenlemeler 365

5.7.1. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu: Mülki İdarede Geçiş Dönemi .. 373

5.7.2. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Mülki İdare 375

6. EĞİTİM VE KÜLTÜRDE YAPILAN İNKILAPLAR 378

6.1. Eğitim 378

6.1.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu 378

6.1.2. Yabancı Okullar 383

6.1.3. Harf İnkılabı 385

6.1.4. Millet Mektepleri 398

6.1.5. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu 403

6.1.6. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu 409

6.1.7. Üniversite Reformu....416
6.1.8. Köy Öğretmeni Yetiştirme....418
6.2. Arşivcilik ve Tasnif Faaliyetleri....421
6.3. Arkeoloji ve Müzecilik Politikaları....430
6.4. Ulus Devlet, Ulus ve Ulusçuluk....443
6.4.1. Teoride Ulus ve Ulusçuluk....443
6.4.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Doğuşu....446
6.4.3. Cumhuriyetin Kuruluşunda Ulus Devlet ve Türk Milleti....447
6.5. Halkçılık....451
6.6. Halkevleri....457
6.7. Atatürk Dönemi'nde Basın....467
6.8. Atatürk Döneminde Güzel Sanatlar....474
6.8.1. Sahne Sanatları ve Sinema....477
6.8.2. Müzik....481
6.8.3. Diğer Sanat Dalları (Resim, Heykel, Mimari, Seramik)....485
7. TOPLUMSAL ALANDA YAPILAN İNKILAPLAR....489
7.1. Kılık Kıyafette Değişim ve Şapka Kanunu....489
7.2. Tekke-Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (30 Kasım 1925)....501
7.3. Takvim, Saat, Rakam ve Ölçülerde Değişim....507
7.4. Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934)....511
7.4.1. Lakap ve Unvanların Kaldırılması (26 Kasım 1934)....514
7.4.2. Soyadı Nizamnamesi (24 Aralık 1934)....515
7.5. Kadın Haklarının Gelişimi....517

7.5.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türk Toplumunda Kadın Hakları 517

7.5.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Hakları 519

7.6. Türk Parlamenterizminde Kadın Temsiliyeti (1935-1960)..... 527

7.6.1. Cumhuriyet Halk Fırkası Dönemi'nde Kadın Milletvekilleri..... 529

7.6.2. Demokrat Parti Döneminde Kadın Milletvekilleri..... 536

7.7. Türkiye'nin Nüfus Politikaları (1923-1938)..... 542

7.8. Halk Sağlığı Alanında Yapılan Çalışmalar..... 553

7.8.1. Sıhhat ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletinin Kuruluşu 553

7.8.2. Sağlık Politikaları ve Bütçeden Ayrılan Pay 555

7.8.3. Sağlıkla İlgili Kanun, Personel ve Hizmetler 560

7.8.4. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele 565

7.8.5. Hıfzısıhha Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Aşılama Hizmetleri..... 576

8. TÜRK ÇAĞDAŞLAŞMASI 578

8.1. İnkılap ve İnkılapçılık..... 578

8.2. Türk Devrimine Yön Veren İlke: Laiklik..... 585

8.2.1. Laiklik 586

8.2.2. İslam'da/Türkiye'de Din ve Devlet İlişkisi 590

8.2.3. Laikliğin Kabulü ve Uygulamaları..... 592

8.3. Atatürk'ün Barışçıl Politikası: "Yurtta Sulh Cihanda Sulh"..... 600

9. TÜRK DIŞ POLİTİKASI 610

9.1. Yeni Cumhuriyetin Dış Politikasının Temelleri: Amaç, Strateji ve Araçlar 610

9.1.1. Kurtuluş Savaşı Sırasında Dış Politikanın Oluşumu (1919-1923) 611

9.1.1.1. Varolma Amacının Kurgulanması Peşinde 611

9.1.1.2. Kurtuluş Savaşı'nda Dış Politika Amaçları: Misak-ı Millî 614

9.1.1.3. Kurtuluş Savaşı'nda İzlenen Stratejiler ve Kullanılan Araçlar 616

9.1.2. Kurtuluş Savaşı Sonrasında Dış Politikanın Bu Temeller Üzerinde Olgunlaşması (1923-1938) 623

9.1.2.1. İlke ve Amaçlar..... 623

9.1.2.1.1. Gerçekçi Bir Güvenlik Arayışı 624

9.1.2.1.2. Mevcut Durumu Koruma Anlayışı..... 626

9.1.2.1.3. Genel Anlamda Bir "Batıcılık" Politikası 627

9.1.2.2. Strateji ve Araçlar..... 628

9.1.2.3. Uygulama 630

9.1.2.3.1. Genel Tercihler..... 630

9.1.2.3.2. Komşular ile İlişkilere Kuşbakışı.....631

9.2. Atatürk Döneminde Yabancı Diplomatlar 633

9.2.1. Atatürk ve Diplomasi 633

9.2.2. Atatürk ve Türk Diplomatları 638

9.2.3. Atatürk ve Yabancı Diplomatlar 642

9.2.3.1. Fransız Büyükelçisi Albert Sarraut..... 642

9.2.3.2. Fransız Büyükelçisi Comte Charles de Chambrun..... 644

9.2.3.3. Amerikan Büyükelçisi Joseph Grew 646

9.2.3.4. Amerikan Büyükelçi Charles H. Sherrill..... 648

9.3. Musul Meselesi ve 1926 Ankara Antlaşması..... 649

9.3.1. Lozan Konferansı'nda Musul Meselesi 649

9.3.2. Haliç (İstanbul) Konferansı'nda Musul Meselesi..... 657

9.3.3. Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti)'da Musul Meselesi..... 660

9.3.4. Ankara Görüşmeleri ve Musul Meselesinin Çözüme Kavuşturulması 664

9.4. Mübadele, Etabli ve Batı Trakya Meselesi..... 669

9.4.1. Kurtuluş Savaşı'nın Sonunda Göç ve Göçmenler..... 669

9.4.2. Lozan'da Mübadele 671

9.4.3. Mübadele Sözleşmesi ve Mübadele Vekâleti 674

9.4.4. Etabli Sorunu..... 682

9.4.5. Batı Trakya Sorunu 684

9.5. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi..... 685

9.6. Balkan Antantı 699

9.7. Orta Doğu'da Bölgesel Barış ve Güvenlik İçin Model Arayışı: Sadabad Paktı 704

9.8. Montrö Boğazlar Konferansı ve Sözleşmesi (1936)..... 712

9.9. Ege ve Akdeniz'deki Gelişmeler..... 721

9.9.1. Rodos ve Oniki Ada'da Deprem ve Türkiye 726

9.9.2. İtalya-Habeşistan Savaşı ve Akdeniz'de Muhtemel Savaş Tehlikesi..... 727

9.9.3. Montrö Boğazlar Sözleşmesi Süreci 729

9.9.4. Yunanistan'ın Ulusal Kara Suları Sınırını 3 Milden 6 Mile Genişletmesi 730

9.10. Sancak (Hatay) Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Hatay'ın Anavatana İltihakı..... 733

9.10.1. Lozan Antlaşması ve Sonrasında Hatay..... 736

9.10.2. Hatay'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Anavatana İltihakı 743

10. ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI, VEFATI VE CENAZE TÖRENİ .. 747

10.1. Atatürk'ün Hastalığı ve Vefatı 747

10.2. Cenaze Töreni 749

10.3. Anıtkabir'in İnşası 752

11. ATATÜRK'ÜN YAZDIĞI ESERLER..... 769

11.1. Askerlik Mesleğine Dair Yazdıkları..... 770

11.2. Nutuk..... 777

11.3. Vatandaş İçin Medeni Bilgiler..... 783

11.4. Geometri..... 786

11.5. Günlükler, Hatıralar ve Raporlar 788

II. KISIM

II. DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE (1939-1945)

1. II. DÜNYA SAVAŞI 796

1.1. Avrupa'da Savaşın Başlaması..... 801

1.2. Savaşın Dünya Savaşı'na Dönüşmesi 810

2. İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER 819

2.1. Savaşa Hazırlık Süreci 819

2.1.1. Millî Savunma Ekonomisi..... 820

2.1.2. Türkiye'nin Kurucu Önderlerinin İkinci Dünya Savaşı Öngörüsü 822

2.1.3. Almanya'da Hitler'in İktidara Gelişi..... 823

2.1.4. Savaş Başlarken Türkiye..... 826

2.2. Siyasi Süreç: Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi 831

2.3. İkinci Dünya Savaşı Yılları Türkiye'sinde İç Politika (İçişleri Politikaları) 841

2.3.1. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Dönemi İç Gelişmeler ve Siyaset (1939-1945) 841
2.4. Turancılık Davası 853
2.4.1. "En Büyük Tehlike" Broşürü 855
2.4.2. Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası 857
2.4.3. Turancılık Davası 860
2.4.3.1. Gözaltı ve Tutuklamalar 860
2.4.3.2. Dava Süreci 862
2.5. Savaş Yıllarında Basın 865
2.5.1. Basın İktidar İlişkileri ve Basın Alanında Yapılan Düzenlemeler 866
2.5.2. Gazeteler ve Gazeteciler 870
2.5.3. Gazetelerin Genel Durumu 875
2.5.4. Haber Kaynakları 879
3. SAVAŞ DÖNEMİ EKONOMİK SORUNLAR VE ALINAN TEDBİRLER 881
4. SANAT, KÜLTÜR VE EĞİTİM 897
4.1. Sanat 899
4.2. Eğitim ve Kültür 901
4.2.1. Hasan Ali Yücel ve Hümanizm Hareketi 903
4.2.2. Köy Enstitüleri 905
5. SAVAŞIN BAŞLAMASI VE TÜRKİYE 913
5.1. Balkanlarda İtalyan ve Alman Faaliyetleri ve Türkiye 918
5.1.1. İtalya'nın Arnavutluk ve Yunanistan'a Saldırması Üzerine Türkiye'nin Tutumu 918

5.1.2. Almanların Balkanlarda Yayılması ve Türkiye'nin Tutumu 919

5.2. Almanya'nın Sovyetlere Saldırması ve Türkiye'nin Tutumu 925

5.3. Krom Sorunu..... 927

5.4. Amerika'nın Savaşa Girmesi ve Türkiye Üzerinde Baskının Artması 928

5.5. Müttefiklerin Türkiye'yi Savaşa Sokmaya Yönelik Diplomatik Görüşmeleri 929

5.6. Türk-Amerikan ve İngiliz İlişkilerinin Kopma Noktasına Gelmesi 937

5.7. Türkiye'nin Almanya'ya Krom Satışını Durdurması ve Diplomatik İlişkilerini Kesmesi..... 938

5.8. Yalta Konferansı ve Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı 939

5.9. Türkiye'nin San Francisco Toplantısına Katılması..... 941

5.10. Potsdam Konferansı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi 944

III. KISIM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE:ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE DP İKTİDARI (1945-1960)

1. SOĞUK SAVAŞIN KÖKENLERİ, BAŞLANGICI VE ERKEN DÖNEMİ..... 947

1.1. II. Dünya Savaşı'nda Müttefikler-SSCB İş birliği: Avrupa'nın Bölünmesine Giden Yol..... 947

1.2. Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'yı Nüfuz Bölgesine Dönüştürmesi..... 949

1.3. Soğuk Savaş Şekilleniyor: ABD'nin SSCB Karşıtlığına Yönelmesi 951

1.4. Berlin Ablukası ve Hava Köprüsü (24 Haziran 1948-11 Mayıs 1949)..... 955

1.5. Federal Almanya'nın Kuruluşu..... 956

1.6. Batı Savunmasının Düzenlenmesi: NATO'nun Kuruluşu ve Federal Almanya'nın Üyeliği..... 957

1.7. Çin'de Komünist Zaferi ve Kore Savaşı 958

1.8. Propaganda Savaşı 960

1.9. Başlangıçtan Olağanlaşmaya 961

2. TÜRKİYE- SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ (1938-1960) 963

2.1. TBMM ile Sovyetler Birliği İlişkileri..... 963

2.2. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması..... 965

2.3. Montreux Sözleşmesi Esnasında Sovyetlerin Tavrı 967

2.4. İkinci Dünya Savaşı-Türkiye'nin Denge Politikası 968

2.5. Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın Sonu..... 980

2.6. Menderes Dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri..... 985

3. İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1938-1950)..... 990

3.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1939-1945)..... 990

3.1.1. Türk-Amerikan Askerî ve Ekonomik İlişkileri..... 990

3.1.2. Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabalarında Amerikan Politikası 993

3.1.3. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Boğazları ve ABD..... 995

3.2. Soğuk Savaş Başlangıcında Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1947) 999

3.2.1. Sarper-Molotov Görüşmesi ve Türkiye'nin Destek Arayışları... 999

3.2.2. Potsdam Konferansı ve Sonrasında Türk Boğazları: Ankara'nın Tepkisi ve ABD'nin Yaklaşımı 1002

3.2.3. Truman Doktrini'nin İlanına Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri: Soğuk Savaş'ın İlk Belirtileri, Missouri Zırhlısı'nın İstanbul'a Gelişi ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları 1005

3.3. Truman Doktrini'nin İlanı Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1950) 1010

3.3.1. Truman Doktrini ve Türkiye'ye Yardım Antlaşması 1010

3.3.2. Marshall Planı ve Türkiye 1016

3.3.3. İnönü Dönemi'nde Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Arayışları 1020

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1950-1960) 1026

4.1. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi 1026

4.2. Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Süreci 1027

4.3. Askerî İlişkiler 1030

4.4. Ekonomik İlişkiler 1034

4.5. Türkiye'nin Bağdat Paktı Üyeliği 1039

4.6. Jüpiter Füzelerinin İzmir'e Yerleştirilmesi 1042

4.7. 27 Mayıs 1960 Darbesinde ABD'nin Rolü 1046

5. TÜRKİYE'NİN ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİ 1048

5.1. Dış Gelişmeler ve Etkileri 1048

5.1.1. İki Savaş Arası Dönem 1048

5.1.2. Türkiye'nin 1945'e Kadar Almanya veya Batılı Devletler Yanında Savaşa Katılmaması 1049

5.1.3. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Savaş Sonundaki Talepleri ... 1051

5.1.4. San Francisco Konferansı ve Türkiye'nin Yönü 1052

5.2. İç Gelişmeler ve Etkileri 1053

5.2.1. Türkiye'nin Savaşa Girmemesi Fakat Savaştan Etkilenmesi 1053

5.2.2. 1942 Seçim Yasası, Yapılan Milletvekili Genel ve Ara Seçimleri, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs Konuşması 1054

5.2.3. Topraksız Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Takrir .. 1055

5.2.4. Demokrat Partinin Kuruluşu 1056

5.2.5. 1946 Seçim Kanunu ve Millî Kalkınma Partisi 1057

5.2.6. 1946 Seçimleri 1058

6. DEVALÜASYON: İKTİSADİ YANSIMALARIYLA 7 EYLÜL KARARLARI 1060

6.1. İktisadi Gelişmeler: 7 Eylül 1946 Kararları 1060

6.2. 7 Eylül Kararları: Gerekçeleri ve Alınan Tedbirler 1062

7. IMF VE DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLER 1068

7.1. IMF ve Dünya Bankası'nın Kuruluş Süreçleri, Yapıları ve Görevleri 1068

7.2. Türkiye -IMF İlişkileri..... 1077

7.3. Türkiye-Dünya Bankası İlişkileri 1082

7.4. Dünya Bankası ve IMF'ye Yönelik Eleştiriler 1084

8. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE SOSYOEKONOMİK POLİTİKALAR..... 1088

8.1. Tarım, Ticaret, Sanayi ve İmar Faaliyetleri 1088

8.1.1. Tarım Politikası 1088

8.1.1.1. Tarım Teşkilatı ile Tarımsal Eğitim ve Araştırma Faaliyetleri 1088

8.1.1.2. Tarımsal Kredi, Üretim ve Pazarlamaya Yönelik Çalışmalar 1092
8.1.2. Ticaret 1097
8.1.3. Sanayi 1102
8.1.4. İmar Faaliyetleri 1109
8.2. Dış Borçlar 1116
9. 4 AĞUSTOS (1958) KARARLARI 1123
9.1. 4 Ağustos Kararlarını Hazırlayan Siyasi ve Ekonomik Gelişmeler 1123
9.2. 4 Ağustos Kararları ve Etkileri 1127
10. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE GÖÇLER 1132
10.1. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1134
10.2. Yugoslavya'dan Türkiye'ye Yapılan Göçler 1137
10.3. Diğer Ülkelerden Türkiye'ye Yapılan Göçler 1142
11. İÇ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER 1145
11.1. Demokrat Partinin İktidara Gelişi 1146
11.2. Dönemin Siyasi Gelişmeleri 1150
11.2.1. Milletvekili Genel Seçimleri ve Sonuçları 1153
11.2.2. Siyasi Çekişmelerin Mülki İdare Taksimatına Yansıması 1158
11.3. İktidar-Muhalefet İlişkileri 1161
11.3.1. Millî Muhalefet ve Vatan Cephesi Girişimleri 1167
11.3.2. Öncesi ve Sonrasında Yaşanan Olaylar ile Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet Kanunu 1170
11.4. Devlet-Toplum İlişkileri 1181

12. DIŞ POLİTİKA VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ GELİŞMELER 1186

12.1. Birleşmiş Milletlerin Kuruluşu ve Türkiye'nin Üye Olması 1186

12.1.1. BM'nin Kuruluşuna Giden Yol 1186

12.1.1.1. Uluslararası Örgüt Fikri ve BM'nin Öncüleri 1186

12.1.1.2. Atlantik Bildirisi 1187

12.1.1.3. Birleşmiş Milletler Bildirisi 1188

12.1.1.4. Moskova ve Tahran Konferansları 1188

12.1.1.5. Dumbarton Oaks Konferansı 1189

12.2. Türkiye'nin BM'ye Kurucu Üye Olarak Katılması 1193

13. TÜRKİYE'NİN KORE SAVAŞI'NA KATILMASI VE ULUSLARARASI ETKİLERİ 1198

13.1. Kore Savaşı'na Giden Süreç (1945-1950) 1199

13.2. Kore Savaşı Dönemi'nde Türk Dış Politikası (1950-1953) 1201

13.3. Türk Askerinin Kore Savaşı'na Katılması ve Uluslararası Etkileri 1203

14. TÜRKİYE'NİN SAVAŞ SONRASI DİPLOMASİ MÜCADELESİ: GÜVENLİK ARAYIŞLARI VE NATO'YA GİRİŞİ (1950-1952) 1209

14.1. Türkiye'nin NATO Üyeliğine Yönelik Kampanyası (1950-1951) .. 1210

14.2. Türkiye'nin Orta Doğu Savunma Planlarına Katılması ve NATO'ya Üye Olması (1951-1952) 1217

15. TÜRKİYE'NİN KIBRIS SİYASETİ VE 6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI 1231

15.1. Londra Konferansı ve Fırtınadan Önceki Sessizlik Devresi 1236

15.2. İstanbul'da Olayların Başlaması 1241

15.3. Olayların Yatışması ve Normalleşme Çalışmaları 1245

15.4. Hasar ve Zararın Tespiti ve Komisyon Kurulması 1250

15.5. Yargılamaların Başlaması ve 6/7 Eylül Olayları.....1252

16. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI BALKANLARDA İŞBİRLİĞİ MODELİ: BALKAN PAKTI VE TÜRKİYE..... 1257

16.1. Paktın Kurulmasının Nedenleri ve İş birliğine Giden Süreç..... 1258

16.2. Balkan Paktı'nın İmzalanması ve İçeriği..... 1263

16.3. Paktın Sonuçları Bakımından Değerlendirilmesi..... 1265

17. BAĞDAT PAKTI 1268

17.1. Orta Doğu Komutanlığı..... 1268

17.2. Orta Doğu Savunma Örgütü..... 1270

17.3. J. Foster Dulles'in Orta Doğu Ziyareti..... 1272

17.4. Kuzey Seddi Projesi 1275

17.5. Türkiye-Pakistan Antlaşması 1276

17.6. Bağdat Paktı'nın Kuruluşu..... 1278

17.6.1. Türkiye-Irak Antlaşması..... 1279

17.6.2. Pakta Katılımlar 1283

17.6.3. Bağdat Paktı Konseyi Toplantıları 1285

17.6.4. Bağdat Paktı'na Karşı Arap Ülkelerinin Tepkileri..... 1289

17.6.5. Bağdat Paktı'na Batılı Devletlerin Bakış Açısı 1293

17.6.6. Irak'taki 1958 Darbesi ve Paktın Sona Ermesi 1295

18. SÜVEYŞ KRİZİ..... 1298

19. 1957 TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ 1311

19.1. Türkiye-Suriye Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi 1311

19.2. Krizin Birleşmiş Milletlerde Görüşülmesi 1321

19.3. Krizin Sona Ermesi.....1322

20. MERKEZÎ ANTLAŞMA TEŞKİLATI (CENTO)..... 1326

20.1. Kuruluşu.....1326

20.2. Merkezî Antlaşma Teşkilatının Yapısı ve Faaliyetleri.....1328

20.2.1. Teşkilatın Yapısı.....1328

20.2.2. Faaliyetleri.....1331

20.3. Kalkınma İçin Bölgesel İş birliği Teşkilatı (RCD) ve Teşkilatın Yapısı.....1334

20.4. Merkezî Antlaşma Teşkilatı (CENTO)'nın Dağılması.....1337

21. EĞİTİM (1946-1960)..... 1341

21.1. Eğitim.....1341

21.1.1. İnönü Dönemi'nin İkinci Safhası.....1341

21.1.2. Demokrat Parti Dönemi.....1345

21.1.2.1. Demokrat Parti'nin Din Eğitimi Politikası ve Uygulaması...1345

21.1.2.2. İlköğretim Politikası.....1347

21.1.2.3. Amerikalı Uzmanların Şekillendirdiği Eğitim.....1347

21.1.2.4. Yükseköğretim.....1350

21.1.2.4.1. Yüksek Öğretmen Okulları.....1352

22. SANAT (1946-1960)..... 1355

22.1. Sahne Sanatları (Tiyatro- Opera- Bale).....1355

22.2. Diğer Sanat Dalları.....1361

23. BASIN (1945-1960)..... 1364

23.1. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Basın.....1365

23.2. Demokrat Parti Dönemi'nde Basına Yönelik Düzenlemeler.....1367

23.3. Haber ve Gazetecilik Alanındaki Gelişmeler.....1374

SONUÇ..... 1380

KAYNAKÇA 1386

EKLER (HARİTALAR) 1567

CİLT EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Neşe Özden ♦ Prof. Dr. Yasemin Doğaner
Prof. Dr. Abdullah İlgazi ♦ Prof. Dr. Ömer Osman Umar
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz

CİLT YAZARLARI

Prof. Dr. Abdullah İlgazi
Prof. Dr. Ali Engin Oba
Prof. Dr. Ayten Sezer Arığ
Prof. Dr. Behçet Yeşilbursa
Prof. Dr. Bilsay Kuruç
Prof. Dr. Bünyamin Ayhan
Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı
Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu
Prof. Dr. Hakan Uzun
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Prof. Dr. İlter Turan
Prof. Dr. Kemal Arı
Prof. Dr. M. Ulvi Keser
Prof. Dr. Mehmet Karayaman
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol
Prof. Dr. Mustafa Ergün
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Neşe Özden
Prof. Dr. Ömer Osman Umar
Prof. Dr. Ömer Turan
Prof. Dr. Ramazan Erdağ
Prof. Dr. Serap Tabak
Prof. Dr. Serdar Sarısır
Prof. Dr. Tahir Kodal
Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan
Prof. Dr. Uğur Ünal
Prof. Dr. Yalçın Sarıkaya
Prof. Dr. Yasemin Doğaner
Prof. Dr. Yüksel Özgen
Prof. Dr. Zafer Toprak
Prof. Dr. Zehra Aslan
Prof. Dr. Zeki Çevik
Doç. Dr. Ayşe Yanardağ
Doç. Dr. Efe Sıvış
Doç. Dr. Fahri Seker
Doç. Dr. Ferdi Çelikay
Doç. Dr. Hasan Cicioğlu
Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz
Doç. Dr. Muhittin Demiray
Doç. Dr. Nadir Yurtoğlu
Doç. Dr. Nasrullah Uzman
Doç. Dr. Nuri Karakaş
Doç. Dr. Olcay Özkaya
Doç. Dr. Sema Yılmaz Genç
Doç. Dr. Semra Boğa
Doç. Dr. Tolga Bozkurt
Doç. Dr. Turgay Murat
Doç. Dr. Volkan Payaslı
Doç. Dr. Yunus Pustu

Dr. Öğr. Üyesi Hülya Öztekin
Dr. Öğr. Üyesi Nezihe Selcen Korkmazcan
Dr. Nazif Öztürk
Dr. Öğr. Üyesi Naim Sönmez
Dr. Öğr. Üyesi Tunç Boran

7. TOPLUMSAL ALANDA YAPILAN İNKILAPLAR

7.1. Kılık Kıyafette Değişim ve Şapka Kanunu*

Kıyafetler, toplumların coğrafi, kültürel, ekonomik şartlarının, gelenek ve göreneklerinin tabii göstergeleridir. Osmanlı İmparatorluğunda da kıyafetler, sosyal, ekonomik ve dinî durumlarının belirleyicisi olmuştur. Müslümanlar sosyal statülerine göre ulema, çeşitli memur kademeleri, asker, esnaf vs. giyim kuşamı ile ayrılmıştır. Ayakkabıların renkleri Ermeni, Rum, Yahudi ve Müslümanları belirlemiştir.[1969]

III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde Avrupa güç ve prestijinin bir yansıması olarak Avrupa tarzı üniformalar tercih edilmeye başlanmıştır. 1828'de Kuzey Afrika kökenli yeni bir başlık "fes" sıkı tedbirlerle orduya dağıtıldı. Öyle ki bir yüzyıl sonra fes, İslam gelenekçiliğinin bir nişanesi olarak savunulacaktı. 1829'da çıkarılan bir irade ile memur sınıflarının giyiminin ayrıntıları belirlenmiş, cübbe ve sarık yalnız ulemaya bırakılmıştı. Redingot, pelerin, pantolon, siyah deri potin, hatta kırpılmış sakal ile bizzat Padişah emsal teşkil etmiştir.[1970] II. Mahmut'un bu durumu, muhafazakâr çevreler tarafından gâvur padişah olarak anılmasına sebep olmuştu.[1971]

Osmanlı Devleti'nde bu dönem içerisinde, Avrupa modasını ilk takip edenler saraya ve üst sınıfa mensup Müslüman kadınlar olmuştu. Kıyafetteki değişim, ilk sarayda başlamış, daha sonra mali durumu iyi olan ailelere ve

* Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz, Yozgat Bozok Üniversitesi, Öğretim Üyesi, hatice.guzelmumyakmaz@gmail.com

1969 Seçil Akgün, "Şapka Kanunu", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, DTCF Yay., C 14, S 25, 1981, s. 69.

1970 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, 5. Baskı, TTK, Ankara 1993, s.100-103; Fes Osmanlı Devleti'ne Tunus'tan gelmişti. Daha önce uğradığı yer, Yunanistan ve Arnavutluk'tu. Osmanlı entelektüelinin bir kısmı Avrupa'ya giderken fessiz dolaşır, şapka giyerdi. İlber Ortaylı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s.265-266.

1971 Kemal Beydilli, "II.Mahmut (1808-1839)", **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., C 27, İstanbul 2003, s. 355; HaticeGüzelMumyakmaz, https://cdnacikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/ataturk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_2/4/index.html, Erişim Tarihi: 19.12.2021.

halka yansımıştır. Bu değişim ilk olarak aksesuarlarda başlamıştır.[1972]

1909'da Osmanlı Ordusunda, "Elbise-i Askeriye Nizamnamesi" yayımlanmış, subay ve erler için farklı renk ceket ve pantolondan oluşan üniforma düzenlemesine gidilmişti. Tüm sınıflar için haki renkte "kalpak" kabul edilmiştir. Zamanla sivil memurların giyimini belirleyen nizamnameler de yayımlanmıştı. Bu nizamnamelerde cübbe ve sarık, ulemaya; fes ise halka ait bir başlık olarak kalacaktı. 1903'te Sultan II. Abdülhamit, topçu ve süvari askerlerine fes yerine kalpağı önerdiğinde fes savunulmuş ve kalpağa karşı çıkılmıştı.[1973]

II. Meşrutiyet Dönemi fikir akımları içerisinde özellikle Batıcılar, fesin yerine yeni bir serpuş önermiş, sarık ve cübbenin yalnız din adamları tarafından giyinilmesini savunmuşlardı. 1912-1913 sonrasında Balkanlar ve Kafkaslardan gelenlerin giyim kuşamlarının farklı olması sebebiyle bir birlik oluşturulmaya çalışılmıştı. İttihat Terakki ve Türk Ocakları kadın giyimini düzenlemeye çalışmıştı.[1974] Enver Paşa, I. Dünya Savaşı'nda sıcak memleketlere giden askerlere "kabalak" isimli güneş siperli serpuşu icat etmişti. Kara ordusuna giydirdiği bu serpuşun adına "Enveri" denilmişti. Birinci Ordu Kadın İşçi Taburu için düzenlenen talimatnamede, işçilerin, şalvar, ceket ve başörtüsü taşımaları şart koşulmuştu. Millî Mücadele Dönemi'nde kalpak ve sipersiz kasket giymişlerdi.[1975]

Cumhuriyet Dönemi öncesinde Mustafa Kemal'in fesle ilgili olumsuz hatıraları olmuştu. Bunlardan ilki, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine neden olan olaylar üzerine Trablusgarp'a gönderilmesi, arabasını takip eden çocukların, başındaki fesle alay etmeleriydi.[1976]

Şevket Süreyya, Mustafa Kemal'in batı giyinişine karşı daima sempati duyduğunu, kırmızı fese karşı bir antipatisi olduğunu söylemekte ve Avrupalılar gibi giyinme arzusunu ortaya koyan iki küçük hatıradan bahsetmektedir. 1910'da Fransa'da yapılan Picardie manevralarına Osmanlı Ordusunu temsilen katılmıştı. Fransa'ya binbaşı Selahattin Bey'le gitmişti. Yolculuktan önce hazır giyim mağazasına giderek, zevklerine göre elbiseler almışlardı. Avrupa'daki ilk durak Belgrad'tı. Tren Türk sınırını geçince Mustafa Kemal, başına, götürdüğü kasketi giymiş, arkadaşı Selahattin Bey ise muhafazakâr bir kimse olarak fesle kalmıştı. Tren Belgrad istasyonunda beklerken, Sela-

1972 Necdet Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 10, S 22, Bahar 2011, s. 8.

1973 Aysal, agm., s. 8-9.

1974 Ayten Sezer Arığ, **Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s. 26.

1975 M. Şükrü Hanioğlu, "Enver Paşa(1-881-1922)", **İslam Ansiklopedisi**, s. 262; Akgün, agm., s. 71.

1976 Akgün, agm., s. 72;

hattin Bey, satıcı çocuklardan alışveriş yapmak istedi. Selahattin Bey, fesini hiç çıkarmıyor, alış verişte de hesapçı davranıyordu. Satıcı Sırp çocuklar, Selahattin Bey'e, "tuh Turkos (Türk)" diyerek kaçmışlardı. İki arkadaş yol boyunca bu hadiseyi konuşmuşlardı. Paris'e vardıklarında istasyonda, iki arkadaşı, Paris Ateşemiliteri Fethi Bey karşıladı. Kalacakları otele götürdü. Holde onları beklerken, Selahattin Bey, yine kırmızı fesi içerisindeydi. Mustafa Kemal ise tam spor kıyafetiyle İskoçyalı bir centilmen gibiydi. Golf çoraplarını, dizlerine kadar çekmişti. Paçaları dizlerinin altında tokalanan kısa pantolonu kareli nefti kumaştandı. Ceketi, pantolunu, aynı kumaştan spor kasket! Frenklerin kırlarda, seyahatlerde giydiği bu kıyafeti kim bilir hangi mağaza kataloglarından seçmişti. Selanik veya İstanbul'da kim bilir hangi bonmarşeden tedarik etmişti. Fethi Bey'in onlar hole inmeden bu kıyafetlerle Nezarete gidilemeyeceğini anlatması oldukça güç oldu. Mustafa Kemal, bu anısını daima çocuksu bir heyecan ile hatırlamış, anlatmıştı.[1977]

Milleti için kılık kıyafet değişikliği planını; *Zaferden sonra hükûmet biçimi Cumhuriyet olacaktır. Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince gereken muamele yapılacaktır. Tesettür kalkacak, fes kalkacak, uygar milletler gibi şapka giyilecek* 7-8 Temmuz 1919'da arkadaşı Mazhar Müfit Kansu'ya not ettirmişti.[1978]

31 Ocak 1923'te İzmir'de yaptığı konuşmasında*; ...Kadının en büyük vazifesi analıktır. ...Bugünün levazımından biri kadınlarımızın her hususta yükselmelerinin teminidir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecâtı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır....Kasaba ve şehirlerde ecânibin nazar-ı dikkati en çok şekli tesettür üzerinde tesebbüt ediyor. Buna bakanlar kadınlarımızın hiçbir şey görmediklerini zannediyor. Mamafih icabı din olan tesettür, kısaca ifade etmek gerekirse, denebilir ki kadınların külfetini mucip ve muhalif-i adap olmayacak şekl-i basitte olmalıdır. Şekl-i tesettür, kadını hayatından, mevcudiyetinden tecrit edecek bir şekilde olmamalıdır...* demişti.[1979]

21 Mart 1923'te Konya'da Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesinin tertip etti-

1977 Akgün, agm., s. 72; Arığ, **age.**, s. 48-49; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, C III, 25. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s. 222-223.

1978 Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C I, 5. Baskı, TTK, Ankara 2009, s.131. *Mazhar Müfit, bu sözler üzerine gayr-i ihtiyari kalem elimden düştü. Yüzüne baktım. O da benim yüzüme baktı. ...Darılma ama Paşam sizin de hayalperest taraflarınız var, dedim. Gülerek, bunu zaman tayin eder, sen yaz... Latin hurufu kabul edilecek. Paşam kafi... kafi... Biraz da hayal ile uğraşmaktan bıkmış insan edası ile Cumhuriyetin ilanına muvaffak olalım da üst tarafı yeter! diyerek defteri kapadım.* Kansu, **age.**, s. 131-132.

1979 Konuşma, halk ile İzmir'de Eski Gümrük Binasında yapılmıştır. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C I-III, 5. Baskı, ATAM, Ankara 2006, s. 89-91.

ği çay ziyafetinde yaptığı konuşmasında, *...Kadınlarımız, haddi zatında hayat-ı içtimaiyede erkeklerimizle yan yana yaşadılar...Kadınlarımızın hayatta âtilane yaşadıklarını, ilim ve irfan ile münasebetleri bulunmadığını, hayat-ı medeniye ve hayat-ı içtimaiye ile alakadar olmadıklarını, herşeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından, hayattan, dünyadan, insanlıktan, kârükisbden uzak tutulduğunu söyleyenler vardır...Türk kadınını yanlış görüp yanlış anlatanlar...Türk hanımlarının manzara-i hariciyelerine bakarak aldanıyorlar...Düşmanlarımızı aldatan bu manzara-i hariciye bilhassa kadınlarımızın şeklinden, tarz-ı telebbüsünden ve suret-i tesettüründen neşet ediyor. Onların aldanmalarına saik olan diğer bir noktada ecnebilerle temas edebilecek mevkide bulunan kadınlarımızın etvar ve harekâtımızın timsali olmayıp, belki Avrupa etvar ve harekâtının mukallidi olarak görülmesidir. Filhakika memleketimizin bazı yerlerinde, en ziyade büyük şehirlerinde, tarzı telebbüsümüz, kıyafetimiz bizim olmaktan çıkmıştır. Şehirlerimizdeki kadınlarımızın tarzı telebbüs ve tesettüründe iki şekil tecelli ediyor, ya ifrat ya tefrit. Yani ya ne olduğu bilinemeyen çok kapalı, çok karanlık bir şekli harici gösteren bir kıyafet veyahut Avrupa'nın en serbest balo salonlarında bile kıyafet-i hariciyye olarak arz edilemeyecek kadar açık bir teşebbüs. Bunun her ikisi de şeriatın tavsiyesi, dinin emri haricindedir. Bizim dinimiz kadını o tefritten de, bu ifrattan da tenzih eder... Dinimizin emrettiği tesettür hem hayata hem fazilete uygundur... Kadınlarımız şeriatın tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacak ne de o kadar açılacaklardı... Hiçbir millet aynen diğer bir milletin mukallidi olmamalıdır. ...Bizim tesettür meselesinde nazar-ı itibara alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın icabını düşünmektir.... Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak... Türk kadınını, ilmi, ahlaki, içtimai, iktisadi hayatta erkek şeriki, refiki, muavin ve muzahiri yapmak yoludur. Şekl-i tesettür meselesinde emniyetle yürüyebilmek, dinin, esk-i anane-yi milliyyenin, akıl ve mantığın, ahlak ve faziletin emrettiği şekl-i tabii ve şekl-i basiti kabul etmektir. Kadınlık meselesinde şekil ve kıyafet-i zahiriyye ikinci derecededir... Asıl muzaffer olunması lazım gelen saha nur ile, irfan ile fazilet-i hakikiyye ile tezeyyün ve tecehhüz etmektir* diyordu.[1980]

13 Ekim 1923'te başkent İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. 3 Mart 1924'te kabul edilen yasa ile Ha-

1980 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C I-III, 5. Baskı, ATAM, Ankara 2006, s. 151-156.

lifelik,[1981] Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış,[1982] Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim öğretim birleştirilmişti.[1983] 13 Şubat 1925 Şeyh Sait isyanı sonrasın-

1981 3 Mart 1924 tarihli ve 431 sayılı "Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun" gereğince Madde 1) Halife hal edilmiştir. Hilafet, hükûmet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan hilafet makamı mülgadır. Madde 2) Mahlu halife ve Osmanlı saltanatı münderisesi hanedanın erkek ve kadın bilcümle azası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti memâliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyyen memnudurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de Âli Osmanî'den addedilirler. Madde 3) İkinci maddede mezkûr kimseler, işbu kanunun ilânı tarihinden azami on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar. Madde 4) İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku merfudur. Madde 5) Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde emvâl-i gayr-i menkûleye tasarruf edemezler. İlişkilerinin kat'ı içün bir sene müddetle bi'l vekâle mehâkim-i devlete müracaat edebilirler. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakkı müracaatları yoktur. Madde 6)İkinci maddede mezkûr kimselere mesârif-i seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derece-i servetlerine göre mütefâvid olmak üzere Hükûmetçe tensip edilecek mebâliğ ita olunacaktır. Madde 7) İkinci maddede mezkûr kimseler, Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilinde bi'lcümle emvâli gayr-i menkulelerini bir sene zarfında hükûmetin malumat muvafakatıyla tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emvâl-i gayr-i menkuleyi tasfiye edemedikleri hâlde bunlar hükûmet marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir. Reşat Genç (Haz.), **Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları**, ATAM, Ankara 1998, s. 34-37. 4 Mart gecesi İstanbul Valisi Dolmabahçe Sarayı'na giderek Halife Abdülmecit Efendi'ye Büyük Millet Meclisinin kararını tebliğ etti. Halife, Ankara ile muhabere edip iki gün izin istedi. Bu istek reddedildi. 5 Mart 1924 Çarşamba sabaha karşı halife, oğlu Ömer Faruk, kızı Dürrişehvar, Kadın Efendiler, Mabeynci Hüseyin Nakip Turhan Bey ve Hususi Kâtibi Dr. Selahattin ve diğer yakınlarını yanına alarak uzun bir kafile halinde yola çıktı. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927**, C I, Ankara 1993, s. 352.

1982 Şeriye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun (No:429), Madde1) Türkiye Cumhuriyeti'nde muamelât-ı nassa dair olan ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği Hükûmete ait olup din-i mübin-i İslâmın bundan maada itikadât ve ibadâta dair bütün ahkâm ve mesâilinin tedviri ve müessesât-ı diniyyenin idaresi için Cumhuriyetin makarrında (Bir Diyanet İşleri Reisliği) makamı tesis edilmiştir. Madde 2) Şeriyye ve Evkaf Vekâleti Mülgadır. Madde 3) Diyanet İşleri Reisi Başvekilin inhası üzerine Reisicumhur tarafından nasbolunur. Madde 4) Diyanet İşleri Başvekâlete merbuttur. Diyanet İşleri Reisliğinin bütçesi Başvekâlet bütçesine mülhaktır. Diyanet İşleri Reisliği teşkilâtı hakkında bir nizamname tanzim edilecektir.
Madde 5) Türkiye Cumhuriyeti memâliki dâhilinde bilcümle cevâmi ve mesâcidi şerifenin ve tekâya ve zevâya idaresine, imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin ve kayyımların ve sair müstahdemin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisi memurdur. Madde 6) Müftülerin mercii Diyanet İşleri Reisliğidir. Madde 7) Evkaf Umuru milletin hakiki menafine muvafık bir şekilde halledilmek üzere müdüriyeti umumiyye halinde şimdilik Vekâleti mülgadır. Kanun 14 maddeden müteşekkildir. 26 Recep 1342, 3 Mart 1340, Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, C 1, s. 271-272; Reşat Genç (Haz.), **Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları**, ATAM, Ankara 1998, s. 6-7.

1983 Tevhid-i Tedrisât Kanunu, Bu kanuna kadar, eğitim hizmetlerinin çoğunu Şeriyye Vekâleti yürütüyordu. Şeriye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması teklifi Tevhid-i Tedrisat Kanunun görüşüldüğü aynı birleşimde kabul edilerek 249 Sayılı Kanun ile bu Vekâlet kaldırıldı. Bütün eğitim hizmetleri ile kurum ve kuruluşlar (askeri okullar dâhil) 430 sayılı Kanun'la

da 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır.[1984]

Falih Rıfkı, şark milletlerini garplılaştırmakla eski kıyafet ve başlıkları değiştirmek bir arada gitmiş, şekilce farksızlaşma, inkılapçılara göre kafanın dışını değil, içini değiştirme sayılmıştır, demektedir. Öyle ki Büyük Petro Ortodoks Ruslara, şapka giydirebilmek için Moskova şehrinin etrafını topçu bataryaları ile çevirmişti.[1985] Atay'a göre, Mustafa Kemal de, Şapka Kanunu başlık değil, kafa değiştirmek için çıkarmıştı.[1986] Çankaya'da resmî kıyafet ve başlık meseleleri, yukarıdaki gelişmeleri de müteakip 1925'te sık sık görüşülmüştü. Esvap işinde bazı kimseler, ucuz ve kolay olacağı için ceket atay yahut redingotu ileri sürmüşler, içlerinde İstanbolin veya yaldızlı sırmalı üniforma teklifinde bulunanlar da olmuştu. Bazıları da Amerika ve İsviçre'de olduğu gibi frak kabul edilmesi fikrindeydiler. Atatürk başlık meselesini halletmek için sıra ve fırsat bekliyordu. Ara sıra panama giyerdi fakat panamasının siyah kurdelesi yoktu.

Atatürk'ün Kastamonu ve İnebolu'ya doğru bir seyahate karar verdiğinin akşamı Çankaya'daki eski köşkünde İsmet Paşa, Şükrü Kaya, Ruşen Eşref'le

Maarif Vekâletine bağlandı. Türkiye dâhilindeki bütün müesssesât-ı ilmiye ve tedrisiyye Maarif Vekâletine merbuttur. Madde 2) Şeriye ve Evkaf Vekâleti yahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir. Madde 3) Şeriye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtip ve medrese tahsis olunan mebaliğ maarif bütçesine nakledilecektir. Madde 4) Maarif Vekâleti yüksek diyanet mütehassısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamât ve hutebât gibi hıdemât-ı diniyyenin ifâ-yı vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir. Madde 5) Bu kanun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştağil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliyeye merbut olan askeri rüşdi ve idadiyelerle Sıhhiyye Vekâletine merbut olan Darül eytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin cihet-i irtibatları âtiyen aid olduğu vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensub olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir. Madde 6) İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren muteberdir. Madde 7) İşbu kanun icra-yı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur. Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem 1923-1927**, C I, Ankara 1993, s. 273, 275-277; Reşat Genç (Haz.), **Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar 3 Mart 1924 Tarihli Meclis Müzakereleri ve Kararları**, ATAM, Ankara 1998, s. 18-19.

1984 Takrir-i Sükun Kanunu, **Resmi Ceride** ile neşir ve ilanı 4.3.1341, S 87, No:578, Madde 1) İrticaa ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilat ve tahrika ve teşvikât ve teşebbüsât ve neşriyâtı Hükûmet, Reisicumhurun tasdikiyle re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükûmet İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir. Madde 2) İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren iki sene müddetle meriyyü'l icradır. Madde 3) İşbu kanunun tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur. 8 Şaban 1343 ve 4 Mart 1341. **https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar.** Erişim Tarihi: 14.02.2018.

1985 Falih Rıfkı Atay, **Çankaya Mustafa Kemal'in Çankaya'sı**, Bateş, İstanbul 1998, s. 430-431.

1986 Falih Rıfkı Atay, **Babanız Atatürk**, Pozitif, İstanbul 2014, s. 111.

otururken başlık bahsi açılmış, başlığın kabulü için çeşitli fikirler ileri sürülmüştü. İstanbul'da başı kaşınan alafrangalardan bir kaçı şapka giyecekler, halk arasından bunlara tecavüz etmeye kalkışanlar olacak, polis de her vatandaşın dilediği başlığı kullanmakta serbest olduğunu söyleyerek tecavüz edenleri karakola götürecekti. Orduda Enveriye biraz daha katılaştırılabilirdi. Devlet memurlarına sıra geldiğinde ise şapka umumileşecekti. Başlığa siper-i şemsli serpuş (güneş siperli başlık) adı verilmesi de ileri sürülen fikirler arasındaydı.

Konuşmalar arasında Atatürk Avrupa'da bulunmuş arkadaşlarından şapkanın kullanılışına dair bilgi alıyordu. Hatta bir iki kişi talim bile yapmıştı. 1925 Ağustos'unun 24'ün de Mustafa Kemal Kastamonu'ya hareket etti.[1987]

23 Ağustos 1925'te Kastamonu'ya gelmişti. 24 Ağustos 1925'te Kastamonu Belediye binasında yaptığı sohbette bir terzi istemişti. Terzi gelince salondaki şalvarlı cübbeli esnafı göstererek; *Şalvarlı elbiseler mi ucuz, yoksa beynelmilel son kıyafet mi? Terzinin, Beynelmilel daha ucuz demesi üzerine İşte görüyorsunuz ya… Bu elbiseler ucuzdur. Hem basittir. Yerli ise pahalıdır. Aynı kumaştan birer elbise daha yaparsınız. Bir esnafa da fesini göster, dedikten sonra; İşte içinde takke, üzerinde abani sarık, fes… Bunların hepsinin ayrı ayrı parası ecnebilere gidiyor. Bunu söylemekten maksadım şudur: Biz her nokta-i nazardan insan olmalıyız. Acılar gördük. Bunun sebebi, dünyanın vaziyetini anlamadığımız içindir. Fikrimiz, zihniyetimiz medeni olacaktır... Bununla iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslam âlemine bakınız. Zihinleri, medeniyetin emrettiği şümul ve tealiye uyamadıklarından ne büyük felaketler, ne büyük ıstıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve nihayet son felaket çamuruna batışımız bundandır. Beş altı sene artık duramayız, behemahal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeye mecburuz. Millet vazıhan bilmelidir. Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki ona bigâne kalanları yakar, mahveder. İçinde bulunduğumuz aile-yi medeniyette layık olduğumuz mevkii alacak ve onu muhafaza ve ilan edeceğiz. Refah, saadet ve insanlık bundandır.*[1988]

28 Ağustos 1925'te İnebolu Türk Ocağında *....Türkiye Cumhuriyeti'ni tesis eden Türk halkı medenidir. Tarihte medenidir, hakikatte medenidir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız babanız gibi söylüyorum. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, fikriyle, zihniyetiyle medeni olduğunu göstermek zorundadır. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl medeniyim, diyen Türkiye'nin, hakikaten medeni olan halkı başından aşağıya vaz'ı hariciyesiyle daha medeni ve mütekâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeye mecburdurlar.... Soruyorum: Bizim kıyafetimiz millî midir?(-*

1987 Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s. 433-434.

1988 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C I-III, 5. Baskı, ATAM, Ankara 2006, s.216.

Hayır sadaları) Bizim kıyafetimiz medeni ve beynelmilel midir?(Hayır, hayır sadaları) ...Tabirimi mazur görünüz altı kaval, üstü şişhane diye ifade olunacak bir kıyafet ne millîdir ve ne de beynelmileldir. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu arkadaşlar? Böyle tavsif olunmaya razı mısınız arkadaşlar? (Hayır, hayır katiyyen sadaları) ....Turan kıyafetini araştırıp, ihya eylemeye mahal yoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli ve milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siper-i şemsli serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi... İşte şapkamız diyenler vardır. Onlara diyeyim ki çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim: Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da, şapkayı giymek neden olmaz ve yine onlara hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının kisve-i mahsusası olan cübbeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler?....Efendiler, içtimai hayatın mebdei aile hayatıdır. Aile izaha hacet yoktur ki kadın ve erkekten mürekkeptir....Seyahatim esnasında köylerde değil bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itina ile kapatmakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarz kendileri için mucib-i azap ve ıstırap olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar, bu biraz bizim hodbinliğimizin de eseridir. ...Onlar yüzlerini cihana göstersinler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilsinler. Bunda korkulacak bir şey yoktur. ...Korkmayınız bu gidiş zaruridir. ...Bu kadar yüksek ve mühim bir neticeyi vusul için lazım gelirse bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur. Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir ve o gafil ve itaatsizler hakkında çok bîâmandır... [1989]

Atatürk, 30 Ağustos 1925'te Cumhuriyet Halk Partisi binasında partililere yaptığı konuşmada, yapılan inkılapların amacını Türkiye Cumhuriyeti halkını medeni bir toplum haline getirmektir, demiştir. Sarık, fes ve mintandan oluşan erkek kıyafeti ile yüzünü bez veya peştemalle gizleyen ve yanından geçen erkeklerden oturarak gizlenen kadınları eleştirmişti. Medeni bir millet anası ya da kızının bu duruma girişinin uygun olmadığını, bu halin derhal tashihinin lazım geldiğinden bahsetmişti. Bu konuşmasında Türk milletinin inkılapçı ve yenilikçi olduğunu da ifade etmişti.[1990]

31 Ağustos 1925'te Çankırı'ya varmıştı. Burada İskilip'ten gelen bir heyetle görüşmüştü. Dinî vazifeleri olanların özel kıyafetleri olduğunu, bu kıyafetlerin görev başında giyilmesini ve diğer insanların bu kıyafetleri giymemesini söylemişti.

1989 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C I-III, s. 220-222; Hatice Güzel Mumyakmaz, "Kıyafet ve Şapka İnkılabı", https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/ataturk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_2/4/index.html, Erişim Tarihi: 19.12.2021.

1990 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C I-III, s. 223-227.

1 Eylül 1925'te Ankara'ya dönen Atatürk'ün, artık bir daha çıkarmamak üzere şapkası başındaydı. Kendisini karşılayanlar da şapka giymişlerdi. 17-19 Ekim 1925'te Konya'ya giden Mustafa Kemal'i, askerî sivil erkân ve şapkalı halk karşılamıştı. Şapka bulamayanların Konya keçesinden yaptırdığı şapkalar, Mustafa Kemal'in takdirini toplamıştı.[1991] 23 Eylül 1925'te Bursa Türk Ocağında, cihandaki medeni mevkisini korumak isteyen insanların medeni kisveye bürünmesinin gereğinden bahsetmişti. Sorulan bir soru üzerine, hanımların da erkekler gibi şapka giymeleri gerektiğinden aksi halde medeni bir hanımın Avrupa'da insan içine çıkamayacağından bahsetmişti.[1992] 28 Eylül 1925'te Bursalılar da şapka ile karşılamışlardı. Kendisi ile Bursalılara teşekkür etmişti.[1993]

Mustafa Kemal, yolculuktan Ankara'ya şapkalı döndü. Şehir yakınlarında kendisini karşılamaya gidenlerden Yunus Nadi'nin şapkasını beğenerek kendisininki ile değiştirdi. İlk havadisi duyar duymaz başına şapka giyerek İstiklal Mahkemesine geldiği için *Vakit* muhabirini huzurundan kovan ve hapsettirmeye çalışan Afyon milletvekili Ali Bey de şapkası ile karşılayanlar arasındaydı. Mustafa Kemal, İzmir gibi çevreler varken, şapkayı neden Kastamonu taassubu içerisinde giymişti. İzmir halkı onu birkaç defa görmüştü. Eğer şapkayı orada giyseydi İzmirliler şapkasına bakarlardı. Onu ilk defa şapkayla görenler, olduğu gibi kabul edeceklerdi.[1994]

1925 yılı sonbaharında TBMM'nin açılışında bütün milletvekilleri, frak, gömlek, kravat ve siyah ayakkabı giymişlerdi ve başları açıktı. 16 Ekim 1925'te Konya Mebusu Refik [Koraltan] ve arkadaşları, "Şapka İktisası Hakkında Kanun" u Meclise vermişlerdi. Teklifin gerekçesinde, "Aslında hiçbir öneme sahip olmayan başlık sorunu, çağdaş, uluslar içine girmeye kararlı Türkiye için özel bir öneme sahipti. Çağdaş ulusların başlığı olan şapkanın

1991 Arığ, **age.**, s. 59; 3 Aralık 1934'te 2596 Sayılı Kanun'la her dinden din adamının mabet dışında dinî kisve giymeleri yasaklanmıştı. Sadece temsili vasfı olan bir tek kişinin yani Patriklerle Diyanet İşleri Başkanının mabet ve makam dışında dini kisve giyebileceğini hükme bağlamıştır. **Düstur**, Üçüncü Tertip, C 16, s. 413.

1992 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C I-III, s. 229.

1993 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C I-III, s.230; Şapka Kanunu'na karşı bazı yerlerde baş gösteren irtica hareketlerinden dolayı Bursa gençliğince gösteri yapıldığı, **BCA**, 30.10.0.0/102.667.6 (Dosya Ek:90)/14.12.1925

1994 Atay, **Çankaya**, s. 434; Atatürk'ün Şapkayı Kastamonu'da tanıtmasında Millî Mücadele'ye verdikleri desteğin önemi de yer almaktadır. Şeyhülislâm Dürrizade'nin fetvasına karşı Anadolu'nun müftü ve din adamları da karşı fetva çıkarmışlardır. Bu fetvadaki isimlerin çoğu Kastamonulu din adamlarına aittir. Konuyla ilgili ayrıntılı tartışmalar için bk. Mehmet Serhat Yılmaz, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılâbı, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Mart 2005, C 13, No: 1, s. 228. Atatürk, 30 Ağustos 1925 tarihli Kastamonu gezisinde yaptığı konuşmada, Kastamonu'da kendi aktarılanın aksine münevver ve yüksek zihniyetli bir halk ile karşılaşmaktan memnun olduğunu da ifade etmektedir. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C I-III, s. 223.

giyilmesi gereği belirmiş ve ulusumuz bu çağdaş başlığı giymek suretiyle herkese örnek olunduğundan bağlı kanunun kabulünü teklif ederiz, denmişti.[1995]

25 Kasım 1925'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesâta mensup memurin ve müstahdemin Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükûmet men eder.[1996]

Şapka inkılabının Kastamonu'da ilanı tepkiyi değiştirmedi. İlanı cesaretti ve tepkinin hızını azaltmadı. Zamanla köylü kasketi veya Yugoslavya üretimi dar bere şapkanın yerini tuttu. Atatürk, toplumun sokakta ayrılmasını istemiyordu.[1997] Yemek, hazmetmek değildi. Şapkanın benimsenmesi, giyilmesinden uzun sürmüştü. Ekim ayı sonlarına doğru fötr ve melona alışan halk, silindir şapkayı görünce "gâvurlar" diyorlardı. Şapka, Kemalizmi, Osmanlı ıslahat hareketlerinden "tavizci" ve "muvazaacı" olmamak karakteri ile ayırıyordu. Mustafa Kemal, geri bir memlekette medeniyet meselesi halledilmedikçe hiçbir meselenin halledilemeyeceğini düşünüyordu. Şarklı-garplıya inanmıyordu. Ya Şark ya da Garp vardı. Garp medeniyetinin temeli hür tefekkürdü. Şapka bir başlık taklidi değildi. Tefekkür inkılabının bir sembolüydü. Bu inkılap, müspet ilme dayanan ilkokul eğitimi ile köyde halkın derin köklerine kadar inmeliydi.[1998]

Aydemir'e göre, 1925'teki kıyafet davası ne bir özenti bir fiyasko olacaktı. Kıyafet inkılabı ile kadın erkek, bir milletin hem iç hem dış görünüşünü yeniden yoğuracak, Türkler Şark ruhunu, Şark damgasını atıp, kendilerinin bütün anlayış ve davranışlarına damgasını vuran Şarklı çemberinden çıkacaktı. Kıyafetleri ile batı âlemine katılacaklardı.[1999]

Şapkanın ekonomik maliyet getireceğine inanan hükûmet, elbise ve şapka almak isteyen memurlara uzun süreli borç vermeye karar vermişti. Bu miktar, elli lira olup, bir yılda maaşlardan kesilecekti. Ancak bu meblağ, ödenemeyecek ve bu avans 1940'ta Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatılacaktı. Karamürsel fabrikası şapka yapmaya başlamış, İzmir'de de bir şapka yapım yeri kurulmuştu. İstanbul'da şapka yapan ve satan dükkanlar da ihtiyacı kar-

1995 Ergun Aybars, **İstiklal Mahkemeleri 1923-1927**, Ankara 1982, s. 292.

1996 Madde 2) İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyü'l icradır. Madde 3) İşbu kanun Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından icra olunur. Şapka İktisası Hakkında Kanun, Kanun No: 671, Kabul Tarihi, 25.11.1925., **Resmî Gazete**'de yayın tarihi, 28.11.1925, S 230; **Düstur**, Üçüncü Tertip, C 7, s. 108.

1997 Ortaylı, **age.**, s. 265-266.

1998 Atay, **Çankaya**, s. 435.

1999 Aydemir, **age.**, s. 224.

şılanamadığı için Avrupa'dan şapka ithal edilmeye başlanmıştır.[2000]

Şapka Kanunu, 13 Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da meydana gelen Şeyh Sait İsyanı üzerine çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu bir dönemde kabul edilmiştir. Bu konuda Nutukta; *Efendiler, milletimizin başında cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının, belirgin işareti gibi görünen fesi atarak, onun yerine bütün medeni dünyaca başlık olarak kullanılan şapkayı giymek ve böylece, Türk milletinin, medeni toplumlardan zihniyet bakımından da hiçbir ayrılığı bulunmadığını göstermek kaçınılmaz oluyordu. Bunu Takrir-i Sükûn Kanunu, yürürlükte iken yaptık. Bu kanun yürürlükte olmasaydı, yine yapacaktık. Fakat bu uygulamada, kanunun yürürlükte oluşu da kolaylık sağlamış oldu denirse, bu, çok doğrudur. Gerçekten de Takrir-i Sükûn Kanunun yürürlükte olması, bazı gericilerin, milleti geniş ölçüde zehirlemesine meydan vermemiştir...* denilmektedir.[2001]

Hükûmet, Şapka Kanunu'nun uygulamasında, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun verdiği olağanüstü yetkileri kullanmıştı. İstiklal Mahkemelerine şapka suçlularını yargılama ve idam cezası yetkisi verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, diğer yetkililer ve basın halkı şapka giymeye teşvik etmişlerdir. Şapkanın dinle ilgisi olmadığı, bir medeniyet sembolü olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Diyanet işleri Başkanlığının fetva ve vaazlarından destek almışlardır.[2002]

2000 Aba, zıpka, şal, yemeni, harmani gibi giysi ve atkıları kendi çevrelerindeki dokuyucu ve terzilerden temin eden hatta kendisi imal eden bir toplum için, kendi ve etrafındakilerin faydasına olan, onların üretim ağının aleyhine çevirmek muhalefete zemin hazırlamak anlamına geliyordu. Fahri Sakal, "Şapka İnkılâbının Sosyal ve Ekonomik Yönü Destekler ve Köstekler", **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volume**, 2/4 Fall 2007, s. 1315-1316. Halide Edip'e göre; "Şapka Kanunu'nun ilk ve önemli sonucu, zaten fakirleşmiş olan Türklerin aleyhine, Avrupalı şapka fabrikalarını zenginleştirmesidir… İnkılaplardan sadece şapkanın direnişle karşılandığını ve Batı'da diğer inkılapların o kadar ilgi çekmemiştir. "Şiddet kullanılarak", bir baş giysisi inkılabı yapılmasaydı İstanbul'da yazın şapka takan Türk tedricen artardı ve şapka takan yeni bir nesil şehirlerde çoğunluk haline gelirdi. Türk köylüsü eski baş giysisini giymeye devam ederdi". Halide Edip, "Türkiye'de Diktatörlük ve Reformlar", Çev. Mehmet Özden, **Türkiye Günlüğü**, S 37, Kasım-Aralık 1995, s. 120. Aktaran, Taha Akyol, **Atatürk'ün İhtilal Hukuku**, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 516; Beyazıt Zükur mektebi Muallimlerine Şapka Tedarik Etmek İçin Mutemed Adil Bey'e Avans Verilmesi, **BCA**, 180.9.0.0./1.6.4/9.9.1925; İstanbul Tramvayında Çalışanlar İçin Yeteri Kadar Şapka Sipariş Edildiği, **BCA**, 23.0.0.0./89.18.20. (Dosya Ek:34 T)/26.11.1925.

2001 Arığ, **age.**, s. 72; Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Türkçesi, Necdet Sander, 23. Baskı, Altın Kitaplar, İstanbul 2011, s. 487; **Nutuk**, Zeynep Korkmaz (Haz.), ATAM, Ankara 2002, s. 605-606.

2002 Fahri Sakal, "Şapka İnkılâbının Sosyal ve Ekonomik Yönü Destekler ve Köstekler", **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volume**, 2/4 Fall 2007, s. 1311; İstiklal Mahkemeleri, Firariler Kanunu ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun kabulünün ardından 18 Eylül 1920'de Muhtelif Menâtıkta İstiklal Mahkemelerinin Teşkili Hakkındaki 45 Numaralı Karar ile hukuki dayanağını sağla-

Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi'nin 3 Ocak 1926 tarihli tamiminde; *Şapkanın bademâ bir kisve-i milliye ve medeniye olarak kabulü zaruri ve tabii olduğu gibi, edâ-yı salât hükkâmında da cevâmi-i şerifede telebbüsünde hiçbir mahsur-ı şeri kalmamış olduğu aşikâr bulunmasına nazaran esnâ-yı salatta bazı kimselerin başları açık ve takye telebbüs suretiyle intizâm-ı eşkâl ihlâl edilmekte olduğundan bu hususta muhafaza-i yeknesâkiyi temin edebilecek surette halkı tenvir etmeleri için vaizlere genelge çıkarılmıştı.*[2003]

Şapka Kanunu'nun kabulü üzerine Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tepkiler gelişmişti. Malatya, Erzurum, Sivas, Kayseri, Rize, Maraş, Giresun, Ankara gibi şehirlerde çıkan olaylar ile yargılamalar sonucunda tutuklamalar ve idamlar söz konusu oldu. Bu olaylarda ağır ceza alanlar, "şapkayı bahane ederek ayaklanmaları teşvik ettikleri, dini politikaya alet edip vatana ihanet ettikleri" iddiası ile mahkûm edilmişlerdi. Hareketin başındakiler idam edilirken, ikinci ve üçüncü derecede suçlular ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. Suçu şapkaya karşı koymak olan ferdî suçlular hafif cezalar almışlardı.[2004]

Giresun ve Rize'deki olaylar üzerine Mahkeme olayları araştırmak üze-

mıştı. **Düstur**, Üçüncü Tertip, C 1, s. 65. İstiklal Mahkemeleri Teşkili Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı, 18 Eylül 1336, Karar No: 45, No: 82; İstiklal Mahkemeleri, Millî Mücadele'nin kazanılmasında büyük etkileri olan millî inançtan ve ihtiyaçtan doğan ihtilal mahkemeleridir. 31 Temmuz 1922'de 249 numara ile "İstiklal Mehâkimi Kanunu" çıkarıldı. İstiklal Mahkemelerinin İkinci Dönemi, Cumhuriyete kasteden olayların bastırılması ve suçluların cezalandırılması için kurulmuştur (8 Aralık 1923 Karar No: 50). İstiklal Mahkemelerinin I. Dönemi (1920-1923)'nde Eskişehir, Kastamonu, Ankara, Konya, Isparta, Pozantı, Sivas, Trabzon, Diyarbakır ve Elazığ'da faaliyet göstermişti. Bu Mahkemelerin II. Dönemi'nde ise (1923-1927), İstanbul basınının yargılanması amacıyla İstanbul'a gönderilen İstiklal Mahkemeleri, Şeyh Sait İsyanı münasebetiyle kurulan Ankara İstiklal Mahkemesi ile İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemeleridir. İstiklal Mahkemelerinin II. Dönemi'ndeki faaliyetleri, inkılabın kökleşmesine yönelik faaliyetler olup; mahkeme rejim mahkemesi niteliğindeydi. Bu dönemde üç İstiklâl Mahkemesi kurulmuştu. Bunlar; İstanbul basınının yargılanması amacıyla İstanbul'a gönderilen İstiklal Mahkemesi, Şeyh Sait İsyanı münasebetiyle kurulan Ankara İstiklal Mahkemesi ve İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesiydi. Mahkeme 1927 yılından sonra kaldırılmamakla birlikte faaliyet göstermemişti. Kesin olarak kaldırılması, 1949 yılında olmuştu. Ergun Aybars, **İstiklal Mahkemeleri 1923-1927**, Ankara 1982, s. 42-43, 127, 226-227.

2003 Sakal, agm., s. 1313.

2004 Konuyla ilgili ayrıntılı pek çok belge için bk. Aybars, **age.**, s. 406-418; Belgenin alan araştırması ile tamamlandığı bir örnek Sakal'ın anlattığı "Boncuklu Terlik Hikâyesi" dir. Olay, Kütahya'nın Terziler köyünde on sekiz yirmi yaşlarında İsmail adlı bir gencin başındaki boncuklu terliğin, Aslanapa Nahiye Müdürü tarafından çekilip alınmasının ardından çocuğun terliği tekrar başına koymak istemesi, köydeki gençlerin arkadaşlarına yardım etmek istemesi ile gelişir. Köylülerden Hakkı Okur, boncukları toplamaya çalışarak, Müdüre tokat atar ve "Siz buraya bizi terbiye etmeye mi geldiniz" der, olaylara jandarma komutanı, bekçi, korucular ve askerî birliklerin müdahalesi ile gençler toplatılır. Neticede Okur, iki ay mahkûmiyet almış, İsmail beraat etmiştir. Bk. Sakal, agm., s. 1316-1317; Cizre'de şapka ve Cumhurbaşkanı aleyhinde propaganda yapan Seyid Nuri'yi polisin elinden kaçırmaya kalkışan dokuz kişinin Şark İstiklal Mahkemesine verildiği, **BCA**, 30.10.0.0./102.667.10./27.05.1926.

re, Erzurum'dan Trabzon'a oradan Rize'ye hareket etti. 11 Aralık'ta çalışmaya başladı. Olaylar, Rize'nin Botaniye bölgesinde, İmam Şaban, Muhtar Yakup ve arkadaşları çevre köyleri Ulu Cami önünde toplanması, eşkıyaları silahlandırması, hapishanelerin boşaltılmasını ve Hükûmet Konağının ele geçirilmesini teklif etmesi üzerine gelişmişti. Bu olayda hocalar, şapka aleyhine konuşmuşlardı. Yargılamalarda İskilipli Atıf Hocanın "Frenk Mukallitliği ve Şapka" adlı risalesinin etkisi olduğu düşünülmüştü. Olaylarda yeniliklere karşı olan Rize Asli Mahkeme Başkâtibi Hafız Osman ile kardeşi Avukat Hulusi ve Rizeli İmam Hafız Kamil'in olayın çıkmasında etkileri olduğu soruşturma sonucu anlaşılmıştı.[2005]

7.2. Tekke-Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (30 Kasım 1925)

14-15. yüzyıllara kadar, şehir kasaba ve köylerde veya yollar üzerine kurulmuş, belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı ve gelip geçen yolcuların ücretsiz misafir edildikleri yerler için zaman ve mekana göre değişik terimler kullanılmıştır. Bunlar arasında zaviye, hanigâh, medrese, imaret, tekke-tekye, dergâh ve âsitâne terimleri sıralanabilir. 14-15. yüzyıldan itibaren ise yine zaviye kelimesi ile birlikte daha az şekilde hanigâh, imaret, tekke-tekye, dergâh ve âsitâne terimleri kullanılmıştır.[2006]

İslam fetihleriyle beraber üç kıtada faaliyet gösteren tekkeler, çoğu zaman müstakil bir kurum olarak faaliyet gösterirken bazen de birçok kurumu barındıran külliyelerin içinde yer almıştı. Bazı tekkeler, devletin iskân politikasına uygun yerlerde kurulmuş ve devlet tarafından desteklenmişti. Siyasi otorite ile ters düşen bazı tekkeler ise denetim altında durmuştu. Tekkeler, tasavvuf eğitiminin yanı sıra güvenlik ve ticaret işleriyle de meşgul olmuşlardı. Şiir, musiki ve dinî ayinlerle gelişip yerleşmişlerdi.[2007] Osmanlı ordularında teşkilatlı olarak yer almışlar, halk arasında sosyal ve dinî vazifeler üstlenmiş, temsil edilmişlerdi.[2008] Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde fethedilen top-

2005 Aybars, **age.**, s. 410-411; Bu olaylarda Savcının üç yıl hapis istediği, İskilipli Atıf Hoca'ya ve Şeyh Muharrem adlı bir sanık Mahkemece idama mahkûm edilmişti. Atıf Hoca, bu olaylarda fiili bir irtibatı olmadığı halde yazdığı çalışma, direnişi tahrik ettiği iddiasıyla Takrir-i Sükûn ve Şapka Kanunları geriye yürütülerek idam edilmişti. Akyol, **age.**, s. 512-513; Aybars, Atıf Hocanın eserinin, ülkenin bir çok yerine yollandığının polis ve diğer resmî raporlarla sabit olduğu ve özellikle doğu illerine dağıtıldığından bahsetmektedir. Atıf Hoca, daha önce 31 Mart Olayında ve Mahmut Paşa'nın öldürülmesinde ilgili bulunup Sinop'a sürülmüştü. Aybars, **age.**, s. 416.

2006 Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler", **Vakıflar Dergisi**, C 12, Ankara 1978, s. 248; Mustafa Kara, "Tekke", **İslâm Ansiklopedisi**, C 40, TDV Yay., İstanbul 2011, s. 368.

2007 Mustafa Kara, agm., s. 369.

2008 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", **Vakıflar Dergisi**, 2(1942), s. 282-283. Ayrıca bk. Kadir Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi